

TARIX DARSLARI UCHUN KEYSLAR TUZISHDA TEMUR VA TEMURIYLAR DAVRI VOQEALARIDAN FOYDALANISH

Abdurashidov Sharofiddin Do‘smatovich

Ollayorov Ulug‘bek Abdusattor o‘g‘li

Jizzax viloyati pedagogik mahorat markazi

Fanlarni rivojlantirish bo‘limi xodimlari

Elektron pochta:ollayorovulugbek27@gmail.com

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada tarix darslarida keys-stadi metodidan foydalanishning metodologik asoslari va Temur hamda Temuriylar davri voqealarini didaktik keys sifatida tuzish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Sohibqironning davlatchilik, harbiy va axloqiy qarorlari hujjatlashtirilgan tarixiy manbalar asosida ko‘rib chiqilib, ulardan o‘quvchilarda tanqidiy tafakkur, qaror qabul qilish va tarixiy emppatiya ko‘nikmalarini shakllantirish uchun foydalanishning amaliy modeli taklif etiladi.*

***Kalit so‘zlar:** keys-stadi, tarixiy keys, Temur va Temuriylar davri, tarixiy tafakkur, tanqidiy tahlil, qaror qabul qilish, didaktik material, tarix darslari, interfaol metodlar, Yangi O‘zbekiston.*

1. Tadqiqot mavzusining dolzarbligi. Zamonaviy ta‘lim nazariyasida o‘quvchi bilimni passiv qabul qiluvchi emas, balki uni faol konstruksiya qiluvchi sub‘ekt sifatida qaraladi. Bu tamoyilni ro‘yobga chiqarishning eng samarali metodologik vositalaridan biri - keys-stadi¹ metodidir. Keys-stadi o‘quvchini haqiqiy yoki hujjatlashtirilgan vaziyat oldiga qo‘yib, uning ichida mustaqil fikrlab, tahlil qilib va qaror qabul qilib ko‘rishga majbur qiladi. Aynan shu jarayonda bilim yodlash orqali emas, balki shaxsiy intellektual mehnat orqali o‘zlashtiriladi va barqaror holga keladi.

Temur va Temuriylar davri voqealari bu metod uchun g‘oyat qulay va boy material manbai hisoblanadi. Sohibqironning harbiy yurishlari, diplomatik muzokaralari, davlat boshqaruvidagi qarorlari, Ulug‘bekning ilmiy-siyosiy faoliyati, Husayn Boyqaroning madaniy siyosati - bularning barchasi real, hujjatlashtirilgan va o‘z ichida murakkab axloqiy, siyosiy va insoniy ziddiyatlarni mujassam etgan

---

¹Keys-stadi (Case Study) — o‘quvchilarga real yoki hujjatlashtirilgan tarixiy vaziyatni tahlil qildirish, uning sabab-oqibat bog‘lanishlarini ochib berish va muammoga yechim izlash jarayonini o‘z ichiga olgan faol ta‘lim metodi. Bu metod o‘quvchida tanqidiy tafakkur, qaror qabul qilish va jamoada ishlash ko‘nikmalarini shakllantiradi.

voqealar. Bunday tarixiy material o'quvchining tanqidiy va tarixiy² tafakkurini bir vaqtda rivojlantiradi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2026-yil 5-fevraldagi "Sohibqiron Amir Temur tavalludining 690-yilgini keng nishonlash to'g'risida"gi PQ-46-son Qarorida [1] Temuriylar merosini ta'lim jarayoniga integratsiya qilish alohida vazifa sifatida belgilangan. Mazkur farmon Temuriylar davri voqealarini dars materialiga olib kirishni nafaqat metodologik, balki siyosiy-ijtimoiy jihatdan ham dolzarb va zarur qiladi.

2. Mavzu bo'yicha adabiyotlar tahlili. Keys-stadi metodining metodologik asoslarini va Temuriylar davri manbalari salohiyatini bir-biriga bog'lab o'rganish uchun ikki yo'nalishga murojaat qilish zarur bo'ladi.

Keys-stadi metodologiyasining yetakchi nazariyotchilaridan biri amerikalik olim **Robert K. Yin** o'zining tadqiqotlarida bu metodning asosiy metodologik talablarini quyidagicha ifodalaydi: "Keys-stadi metodi tadqiqotchilarga real hayotiy voqealarning yaxlit va ma'noli xususiyatlarini - jumladan, shaxsiy hayot sikllari, tashkiliy va boshqaruv jarayonlari, mahalla o'zgarishlari, xalqaro munosabatlar va sanoat tarmoqlarining yetilish jarayonlarini - to'liq saqlab qolgan holda o'rganish imkonini beradi." [2.4]

Yinning bu ta'rifi Temuriylar davri voqealarini keys sifatida qo'llashning metodologik asosini to'liq asoslab beradi: Sohibqironning harbiy yurishlari, diplomatik muzokaralari va davlat qarorlari - bularning barchasi "real voqealarning yaxlit va ma'noli xususiyatlarini" o'zida mujassam etgan tarixiy material. O'quvchi bunday keys bilan ishlash orqali nafaqat tarixni, balki inson, jamiyat va qarorning oqibatlarini o'rtasidagi munosabatni ham chuqur anglaydi.

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunida o'quvchilarda mustaqil fikrlash, tanqidiy tahlil va amaliy muammolarni yechish ko'nikmalarini rivojlantirish ta'limning asosiy maqsadi sifatida belgilab qo'yilgan [3]. Mazkur qonuniy me'yor keys-stadi metodining maqsadlari bilan to'g'ridan-to'g'ri mos keladi: keys o'quvchini shunchaki tinglashga emas - tahlil qilishga, baholashga va

---

²Tarixiy vaziyatli tahlil — muayyan tarixiy voqea yoki shaxs faoliyatini o'sha davr shart-sharoitlari, imkoniyatlari va cheklovlari doirasida ko'rib chiqish; zamonaviy bilimlar asosida o'tmish qarorlarini retrospektiv baholash metodologik yondashuvi.

xulosa chiqarishga majbur qiladi. Aynan shu jarayon yuqorida zikr etilgan qonuniy talabni amalda ro'yobga chiqarishning eng samarali pedagogik yo'li hisoblanadi.

“Temur tuzuklari” asarida Sohibqiron o'z boshqaruv falsafasini quyidagi so'zlar bilan ifodalaydi: “Men har bir masalani hal qilishdan oldin uning barcha tomonlarini chuqur o'rganib chiqdim, turli fikrlarni eshitdim va shundan keyingina qaror qabul qildim. Shoshilinch qarordan ko'ra, o'ylab qabul qilingan qaror hamisha yaxshiroq natija beradi.” [4, 63-b.]

Bu iqtibos tarix darsida keys-stadi metodi uchun g'oyat ta'sirchan kirish sifatida xizmat qiladi. O'qituvchi bu so'zlarni taqdim etib, o'quvchilarga: “Temur qanday qaror qabul qilish modelini taklif etmoqda? Bu modelni bugungi murakkab vaziyatlarga qo'llash mumkinmi?” - degan muammoli savollar berib, keysdagi tarixiy vaziyatni muhokamaga olib kirishi mumkin. Iqtibosning pedagogik kuchi shundaki, u o'quvchini ham tarixiy fikrlashga, ham o'zining qaror qabul qilish uslubini refleksiya qilishga bir vaqtda undaydi.

Adabiyotlar tahlilidan uchta asosiy xulosa chiqadi.

Birinchi, keys-stadi metodi tarixiy voqealarni o'rganishda o'quvchi tafakkurini faollashtiruvchi eng samarali metodlardan biri sifatida xalqaro miqyosda tan olingan.

Ikkinchi, Temuriylar davri voqealari o'zining murakkabligi, ko'p qirrali ziddiyatlari va hujjatlanganligi bilan keys tuzish uchun boy va ishonchli manba hisoblanadi.

Uchinchi, ushbu ikki yo'nalishni birlashtiruvchi tizimli metodika hali ishlab chiqilmagan - mazkur maqola shu bo'shliqni to'ldirish maqsadida yozilgan.

3. Muammoni hal qilish yo'llari. Temuriylar davri voqealariga asoslangan tarixiy keyslarni tuzish va dars jarayonida samarali qo'llash uchun quyidagi metodologik yo'nalishlarni taklif etamiz:

Keys № 1 - Diplomatiya va qaror qabul qilish: “Samarqandga qaytish kengashi” (1396).

Voqea tavsifi: Amir Temur uzoq yurishlardan qaytib, Samarqandni obodonlashtirish yoki yangi yurish boshlash masalasida kengash o'tkazadi. Uning atrofida turli fikrlar - harbiy yurishni davom ettirish tarafdorlari, obodlashtirishni ustuvor ko'ruvchilar va diplomatik yo'l tarafdorlari bor. Keysda o'quvchilarga rol taqsimlanadi: “Amir” (Temur), “Bosh vazir”, “Harbiy qo'mondon”, “Xazinachi”, “Ulamo vakili”. Har bir rol egasi o'z nuqtai nazaridan argumentlar keltiradi va guruh

yagona qaror qabul qiladi. Keyin o'qituvchi Temurning haqiqiy tarixiy qarorini e'lon qiladi. Bu keys o'quvchilarda bir vaqtning o'zida davlatchilik tafakkuri, jamoaviy muhokama va tarixiy empatiya ko'nikmalarini shakllantiradi.

Keys № 2 - Axloqiy ziddiyat: “Sadoqat va xiyonat” (Temurning dushman amirlariga munosabati).

Voqea tavsifi: Temurga ikki toifa odam keladi. Birinchisi - o'z sultoniga xiyonat qilib, unga yordamga kelganlar. Ikkinchisi - g'alaba qozonilgan raqib tomonida bo'lishiga qaramay, o'z sultoniga so'nggi daqiqagacha sadiq qolganlar. O'quvchilarga muammoli savol beriladi: “Siz Temur o'rnida bo'lsangiz, qaysi guruhni mukofotlar, qaysinisini jazolar edingiz va nima uchun?” Bu keys - kognitiv dissonans³ hosil qiluvchi eng kuchli tarixiy material, chunki aksariyat o'quvchilar avval “yordam bergan”ni mukofotlash kerak, deb o'ylaydi. Temurning haqiqiy qarori - sadiq dushmanni qadrlab, xoin do'stni jazolagani - ularning o'z axloqiy tasavvurlarini qayta ko'rib chiqishiga majbur qiladi.

Keys № 3 - Ilm va davlat: “Ulug'bek va siyosiy bosim” (1420-1449).

Voqea tavsifi: Ulug'bek - bir vaqtning o'zida Samarqandning hukmdori, olim va rasadxona mudiri. Uning ilmiy izlanishlari ba'zi diniy doiralar tomonidan qoralanadi, siyosiy vaziyat esa ilmiy ishlarga vaqt qoldirmaydi. O'quvchilarga savol: “Ulug'bek siyosatchilik va ilmni bir vaqtda olib borishi mumkinmidi? U qaysi birini ustuvor qo'yishi kerak edi?” Bu keys o'quvchilarda ilm va hokimiyat, bilim va siyosat o'rtasidagi azaliy ziddiyatni his ettirib, tarixiy shaxsga nisbatan empatiya va kritik baholash ko'nikmalarini shakllantiradi.

Keys № 4 - Madaniy siyosat: “Hirot - Renessansning poytaxti” (Husayn Boyqaro davri).

Voqea tavsifi: Husayn Boyqaro (1469-1506) o'z saroyida Alisher Navoiy, Kamoliddin Behzod va boshqa ulug' siymolarni to'plagan. U harbiy kurashlarga ko'p e'tibor qaratmay, madaniyat va ilmga sarmoya kiritgan. Keysda o'quvchilarga savol: “Davlat rahbari kuchli armiya qurishmi yoki fan va madaniyatga investitsiya qilishmi kerak? Husayn Boyqaro to'g'ri yo'l tanladimi?” Bu keys o'quvchilarda

---

³Kognitiv dissonans (Cognitive Dissonance) — amerikalik psixolog Leon Festinger (1957) tomonidan kiritilgan tushuncha. Inson o'zi kutmagan, mantiqiy ziddiyatli axborot bilan to'qnashganda his qiladigan ichki psixologik zo'riqish holati. Didaktikada bu holat o'quvchini faol tafakkurga va yangi bilim izlashga majbur qiladigan samarali o'quv qo'zg'atuvchisi sifatida qo'llaniladi.

davlatchilik falsafasi, resurslarni taqsimlash va uzoq muddatli strategiya haqida chuqur muhokama uyushtiradi.

4. Taklif va tavsiyalar. Tarix darslari uchun keyslar tuzishda Temur va Temuriylar davri voqealaridan foydalanish tavsiyalar ilgari suriladi:

1. Temuriylar davri keyslar banki yaratish: Tarix fani o'qituvchilari uchun Temuriylar davri voqealaridan tuzilgan, har biri yosh xususiyatlari va fan dasturiga moslashtirilgan, tayyor keyslar to'plami ishlab chiqilsin. Har bir keys uchun dars stsenariysi, muhokama savollari va baholash mezonlari ilova qilinsin.

2. Keys tuzish metodikasi bo'yicha qo'llanma: O'qituvchilarga Temuriylar davri manbalaridan mustaqil keys tuzish ko'nikmalarini beradigan maxsus metodik qo'llanma ishlab chiqilsin. Unda manbani tanlash, keysni tuzish, muammoli savollar shakllantirish va muhokamani boshqarish bosqichlari batafsil bayon etilsin.

3. Fanlararo integratsiya: Temuriylar davri keyslarini faqat tarix emas, balki "Tarbiya", "Adabiyot" va "Huquq asoslari" darslariga ham integratsiya qilish imkoniyatlari ko'rib chiqilsin. Bir keys turli fanlar o'qituvchilari tomonidan turlicha maqsadlarda qo'llanilsa, o'quvchida bilimlarning yaxlitligi hissi kuchayadi.

4. Raqamli keys platformasi: Temuriylar davriga oid keyslarni tarixiy hujjatlar, xaritalar va vizual materiallar bilan boyitilgan holda joylashtiradigan interaktiv raqamli platforma yaratilsin va maktab ta'lim tizimiga integratsiya qilinsin.

5. Kutilayotgan samara. Taklif etilgan metodikaning ta'lim amaliyotiga joriy etilishi bir qancha muhim natijalarga olib keladi.

O'quvchilar Temuriylar tarixini quruq sanalar va ismlar to'plami sifatida emas, balki o'zlari ham ishtiroki mumkin bo'lgan murakkab insoniy voqealar sifatida idrok etadilar. Bu esa ularda milliy tariximizga nisbatan daxldorlik, g'urur va qiziqishni uyg'otadi.

Keys bilan ishlash jarayonida o'quvchilarda tanqidiy tafakkur, dalilga asoslangan bahs yuritish, jamoada ishlash va murakkab vaziyatlarda qaror qabul qilish kabi hayotiy ko'nikmalar shakllanadi. Bu ko'nikmalar nafaqat tarix darsi, balki zamonaviy ish hayoti uchun ham g'oyat zarur.

Umuman olganda, Temuriylar davri voqealari - keys-stadi uchun tayyorlab qo'yilgandek tarixiy material. Ular murakkab, ziddiyatli, hujjatlangan va insoniy. Bu xislatlar ularni quruq yodlatishdan chiqarib, tarix darsini haqiqiy intellektual tajriba va axloqiy kamolot maydoniga aylantirish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Sohibqiron Amir Temur tavalludining 690-yilligini keng nishonlash to‘g‘risida” PQ-46-son Qarori. - Toshkent, 2026-yil 5-fevral.
2. Yin, R.K. Case Study Research: Design and Methods / R.K.Yin. - 4th ed. - Thousand Oaks : SAGE Publications, 2009. - 240 p.
3. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. - Toshkent : O‘zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 2020.
4. Amir Temur. Temur tuzuklari / forscha aslidan A.Sog‘uniy va H.Karamatov tarjimasi ; B.Ahmedov mas’ul tahriri ostida. - Toshkent : G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 1991. - 174 b.